

Kodály Zoltán választásai

A Liszt Ferenchez című óda helye a Kodály által megzenésített versek sorában*

Heltai Bálint

A Kodály Zoltán által megzenésített versek: dalok, kórusművek vagy kantáta jellegű alkotások. A kiválasztott szövegek nagyon jól érvényesülnek az egyes alkotásokon belül. Előadásmódjuk olyan, és a zeneszerzői szándék is, hogy a szöveg tisztán érthető legyen. Érdekes velük külön is foglalkozni. Egy dolgot azonnal meg lehet állapítani róluk: a megzenésített versek, irodalmi szövegek rendkívül igényesek. Semmiképpen sem olyanok, amelyeket Ormay összegyűjtött 'Kéjvirág és bájsugár' címmel,¹ a nagyközönség szórakoztatására. Irodalmi értékük kiemelkedő, vitathatatlan. Egy-egy vers nemcsak önmagában hordoz értéket, hanem a kiválasztott szövegek összességükben egy irodalmi korpusznak tekinthetők. A megzenésített versek számát a sok határeset miatt nem lehet pontosan megadni – csak hozzávetőlegesen a nagyságrendet érzékeltetni. Körber Tivadar tanulmánya alapján 50-60 között lehet megadni a 'Vadonerdő a világ' (Petőfi) és a 'Mohács' (Kisfaludy Károly) közé eső versek számát.² Ezek többségükben klasszikusok szövegei. Ebben nincs benne a *Kisemberek dalai* és *Bicinia hungarica* szintén 50-60 közé tehető kisebb terjedelmű kortársköltői alkotása.

Egy-egy Kodály Zoltán munkásságáról szóló írás megnevez egy-egy alkotást, hogy: ez Kodály Zoltán főműve (a *Psalmust Hungaricust*, a *Jézus és a kufárokat*, a *Budavári Te Deumot*, stb.). A *Liszt Ferenchez* című vegyeskari mű nincs ilyen módon kiemelve, de az mindenképpen állítható, hogy az életmű egyik reprezentatív alkotása. Minden tekintetben szintézis jellegű.

Hogy ezen az irodalmi alapanyagon ilyen szintézis jöjjön létre, közre játszik az is, hogy a költemény Vörösmarty életművén belül is szintézis.

Poétikai szempontból például azért, mert a Vörösmarty költészetére jellemző kulcsszavakból³ építkeznek: mint *bánat*, *hűség*, *vágy*, *remény*, *tett*, *vér*, *dal*, *feldobog*, *zeng*, aztán a *hű rokon*, a *hűség szép emlékezete*, *bánat altatója*, a *szív késő bánata*, a *kihalt vágy s elpártolt remény*; *szent nevére feldobog szívünk*, *lelkesedve feldobogjon e föld*; *zengj nekünk dalt andalító zengzet*, *zeng utánad bátor hangokon*.

A kulcsszavak némelyike költői tárgy is egyszersmind Vörösmarty költészetében: a *Remény*, a *Hűség*, a *Vágy* verscíme is egyben 1840-ig. Jellegzetes költői eszköze az ún. kisallegória is karakteresen megjelenik itt: „*férfi karján a megmondolásnak kél a halvány hölgy, a méla bú*”.

* Elhangzott a Magyar Irodalmi Társaság és a Török Ignác Gimnázium – Gödöllői Akadémia *Vörösmarty, Liszt és Kodály – kapcsolatok versben és zenében* című közös rendezvényén a Művészetek Háza Gödöllő Rendezvény- és kiállítótermében 2015. szeptember 18-án délután.

¹ Ormay Imre: *A gróf a vízbe fül...* Budapest, 1971. Zeneműkiadó Vállalat – Kéjvirág és bájsugár című fejezete, 46. o.

² Forrás 2007/12. sz.

³ A kulcsszó fogalmának bővebb kifejtése – ld.: Török Gábor: *A líra: logika*. Budapest, 1968. Magvető–Tiszatáj 33. o.

Kulcsszavai, képzetkincse, lírai tárgyai, egynémely költői eszköze összesűrűsödik ebben az egy alkotásban. De intellektuálisan, tartalmi szempontból is összegző költemény. Vörösmarty közösségi, közéleti költészetének része. Vörösmarty közösségi közéleti költészetének vonulata 1840-ig a megírt versek mennyiségét nézve szinte elenyésző. De néhány kiemelkedő nagy költeménye okán, főleg 1832-től, mégis nagyon jelentős. Ilyen például a *Magyarország címe-re* (1832); a *Szózat* (1836); az *Elhagyott anya* (1837); a *Guttenberg-albumba* (1839).

De van még egy verscsoport, melynek költői tárgya: a magyar történelem néhány jelentős eseménye és a magyar történelem kiemelkedő alakjai. Ezeket a magyar múltról, hőseinkről szóló költeményeket az elmúlt korszak irodalomtörténet-írása a retrográd romantika terméketlen, öncélú, múltba néző alkotásainak tekintette. Valódi céljuk ezeknek azonban a példaképkérés, s a nemzeti önismeret elmélyítése. Tehát a közösségi költészet mellé tehetjük, sőt a közösségi költészet részének tekinthetjük ezeket.⁴ Példaként egyet-egyét kiemelve: példaképkérés, példaképállítás például a *Szent László* (1833); *A nándori toronyőr* (1831); – nemzetjellel problémákat is feszeget az *András és Béla* (1825 – testvérviszály); a *Túri nője* (1828 – elkésés). Ezekből a költeményekből bontakozik ki, hogy milyenek vagyunk mi magyarok, és milyeneknek kéne lennünk.

A *Liszt Ferenchez* című óda (1840) az, amely célozva történelmünk néhány jelentős fordulatra leginkább összefoglalja a magyar nemzetjellel történelmünkben megnyilvánuló tulajdonságait (bízató vonásait is), továbbá, hogy mi (lenne) a kívánatos.

Csakis ezeknek, a magyar múlttal, magyar történelemmel foglalkozó lírai verseknek a tükrében: a magyar történelem csomópontjai Vörösmarty számára: Árpád (*Árpád emeltetése* – 1825); az Árpád-kor (*András és Béla* – 1825); Nagy Lajos (*Mely hős az...* – 1827); Hédervári Kont (*Hedvig* – 1829); Hunyadi János (*Hunyady halála* – 1833); Mátyás király (*Szép Ilonka* – 1833); Mohács (*Mohács* – 1830). A *Liszt Ferenchez* című óda (1840) történelem-szemlélete is Árpád és Mohács közé teszi a magyar történelmet: „Van még lelke Árpád nemzetének” – „S újra látjuk véseite Mohácsnak”.

„Sors és bűneink a százados baj / Melynek elzibasztó súlya nyom:” / *Ennek láncain élt a csüggedett faj / S üdve lőn a tettlen nyugalom.*”

„A tettlen [tétlen] nyugalom” miatt „a nagy nemzet elaljasodott korába” jutott és nemhogy tenni, szólni sem mer az „ősi véren nyert szabadságért” (írja *Fehérvár* című versében). Bűneink: például *András és Béla* című történelmi románcában hangzó „vétkes szózat” melyet András Béla ellen intéz: „vak visszavonás”. – Szintén András esküjének visszavonását jelenti.

„És ha néha felforrt vér apálya / Lázbetegnek volt hiú csatája.” – Ilyen problémával – elkésődéssel találkozunk a *Csákban* és a *Turi nőjében* is: későn érkeznek a hősök a már halott kedveseikhez. És ugyanezek jó példák „a szív késő bánatára” is. Mikes búja „hűség szép emlékezete” – de csökkent értékű ez a hűség, mert „Én legyek, oh te, kiért országnak kellene

⁴ Pl.: Rákóczy Bercsényinél Lengyel országban (1822); Szigetvár (1822); Toldy Csepelben (1822); Fehérvár (1823); Zotmund (1823); Nándorról (1823); Árpád emeltetése (1825); András és Béla (1825); Mikes búja (1826); Csák 1826; Mely hős az... [Hédervári Kont] (1827); Túri nője (1828); Zrínyi (1828); Szilágyi és Hajmási (1828); A bűvár Kund (1829); Toldi (1829); Hedvig (1829); Mohács (1830); Pázmán (1830); Dobó (1830); Zrínyi a költő (1830); Sziget (1830); A nándori toronyőr (1831); Salamon (1832); Etele (1833); Klára Visegrádon (1833); Szent László (1833); Hunyady halála (1833); Az ősz bajnok [Toldi] (1833); Szép Ilonka (1833); A hős sírja (1833).

sírni” // „Itt nyugszik fejedelme hazádnak, / Számkivetett onnan, mert nem vala benne szabadság.” Egy ember hűséges, mikor egy országnak kéne annak lennie.

De ezekben a történelmi tárgyú költeményekben nemcsak negatívumokat találunk: A *Zotmund* (mely a *Búvár Kund* korábbi változata) – trónus és kunyhó egységét látjuk: „Olyan ember, mint te Zotmund, / Nincs több magyar hazában, – mond a herceg, itt kezem.” „És ohajtjuk nagynak trónusában, / Boldog és erősnek kunyhájában.” Így a Liszt óda.

Vörösmarty a magyar múltból íródott versei sokkal gazdagabb tárházai a történelmi tanulságoknak, nemzeti bűnöknek, problémáknak, csodával határos hősiségnek, az áldozathozatal példaképeinek, nemzeti erényeinknek, mint az idézett példák. De csak olyanokat hoztam fel, melyekre a *Liszt Ferenchez* című óda is utal, hogy szemléltessem a költemény összefoglaló jellegét, most már gondolatilag is.

Tehát Vörösmarty: Liszt Ferenchez írott ódája szintézis Vörösmarty életművében 1840-ig⁵, mind poétikailag, mind gondolatilag.

Egy ilyen összegző költemény – a Kodály Zoltán által megzenésített versek sorában is betölti ezt a szerepet, és szépen megmutatkozik a *Liszt Ferenchez* című kórusmű által is hogy az ötven-valahány Kodály versmegzenésítés között a véletlennél jóval nagyobb számban történik olyan „versválasztás”, mely költemény problematikája kirívóan megegyezik a Liszt Ferenchez gondolatkörével.

Nagyon alkalmas annak szemléltetésére is, hogy a hatalmas irodalmi műveltséggel bíró Kodály Zoltán mire volt fogékony a magyar irodalomból?

Kodály Zoltán történelmi horizontja is az általa megzenésített versek tükrében, akár a Vörösmarty-versé: Árpád és Mohács között van. – Árpád nevével épp ebben az alkotásban találkozhatunk; az *Ének Szent István királyhoz* az Árpádkort reprezentálja; *A nándori toronyőr* (Vörösmarty versére), a *Hunyadi János sírfelirata* [*Epitaphium Ioannis Hunyadi*] (Janus Pannonius epigrammájára) – Hunyadi korát, vagy éppen az 1965-ös *Mohács*, mely Kisfaludy Károly versére íródott.

Ha áttekintjük a Liszt Ferenchez nemzetjellem problémáit, melyek nemzeti sorskérdések is egyben: mindegyiknek megtaláljuk az ikerversét a megzenésített irodalmi alkotások listáján. „*Sors és bűneink a százados baj, / Melynek elzibbasztó súlya nyom; Ennek láncain élt a csüggedett faj / S üdve lón a tettlen nyugalom.*” – „*Élt egy nép a Tisza táján, / Századokig lomhán gyáván*” – éneklí a kórus a Petőfi szövegére írt *A magyar nemzet* című alkotásban. „*És ha néha felforrt vérapálya, / Láz betegnek volt hiú csatája.*” – így a Vörösmarty–Kodály műben. – Ady–Kodály *Akik mindig elkésnek-jéből* mellé tehetjük nyugodtan a gondolatot kiteljesítő sorokat: „*Meghalni se tudunk nyugodtan, / Mert mikor eljő a Halál, / Lelkiünk vörösén lángra lobban*”.

Tanítvány – Tanár – Bármilyen hihetetlen: közös pont. „*Nagy tanítvány a vészek honából*”... és „*Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja*”. Mind a tanítvány mind a tanár: Liszt Ferenc. Tanul, és helyes következtetéseket von le az őt ért hatásokból, és bőven áradó tudását képes hatékonyan átadni.

Kodály akár a *Cohors generosában*, de még inkább a *Gergely-járásban* a mester iránti áhítatos tiszteletet hangsúlyozza: „*Szent Gergely doktornak, híres tanítónak az ő napján /*

⁵ Kizárólag 1840-ig írt Vörösmarty versekre hivatkozom.

Régi szokás szerint / Menjünk Isten szerint iskolába.” Fontosnak tartotta ezt a relációt nagyon. Ezzel a tisztelettel lehet igazán tanulni. Liszt Ferencnek is tanári teljesítményt tulajdonít. És az alább következő a *Jézus és a kufárok*ban is világosan elkülönül két rész – a TETT és a TANÍTÁS.

Végülis miért keverem bele a Jézus és a kufárokat?

Evangélium-magyarázatokban, és Kodály ilyen című kórusművének az elemzésében is többször találkozni azzal a kitételrel, hogy ez a *Tett*-ről szól⁶. A templom megtisztítása Jézusnak nem egy hirtelen felindulásból fakadó cselekedete volt, sem pedig valamiféle düh-roham következménye. Ez egy szándékos tett volt, félre nem érthető üzenettel. De a zene-történet felől például Eösz László is a „tett”-et hangsúlyozza.

Vörösmarty költői értékrendjében is a TETT igen magas helyen áll. *„Történet maga is történik –... tettet vígy oda, vagy takarodj”* (*Ugyanannak*, 268.1.) *„Tégy és tűrj: e kettő fog céloddhoz emelni.”* (*Borhűtőkre*, 12. 1830.) *„Csak az ősi dicsőség híre maradjon fenn, s unokánk tettekre hevüljön”* (*Utóhang a Cserhalomhoz* – 1825). De például a *Magyarország címere* (1832) is erről szól: *„Naggyá csak fiaid szent akarátja tehet”*. (Ebből is született Kodály kórus). Későbbi költészetéből is lehetne idézni – akár olyanokat, amelyekben szerepel a *tett*, *tesz* szó, akár olyanokat, amelyekben nem, de lényegében ezt fejezik ki. Vörösmarty lírája „tettre” hangolt költészet. Talán az Igaz Cselekedetek hívei körében ezért is olyan népszerű. A ’tett’-motívum a Liszt órában és a kórusműben is megjelenik: méghozzá nyomatékkal: *„S a felébredt tiszta szenvedélyen / Nagy fiakban tettek érjenek, És a gyenge és erős serényen / Tenni, tűrni egyesüljenek.”* – illetve a költemény elején: *„a tettlen [tétlen] nyugalom”* a legnagyobb negatívum.

A megoldás: a lélek – *„Még van lelke Árpád nemzetének.”* Ez a Vörösmarty-vers nyomatékos, szentenciózus zárlata.

Különben a teológia szerint is a (Szent)lélek a CSELEKVVŐ ISTEN⁷. Eszerint lélek és cselekedet nem állnak olyan messze egymástól. A Kodály-koncertek koronája a Berzsenyi Dániel: *A magyarokhoz* II-re írt kórusa is így végződik: *„Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.”* (Illetve egy strófával elébb: *„Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!”*) Nem gondolom, hogy ez véletlen lenne.

Nemzeti sorskérdésekre, és nemzetjellel-hibáinkra, ügyeinkre a megoldást mind Berzsenyi, mind Vörösmarty, mind Kodály ebben látják.

Vörösmarty *Liszt Ferenchez* című költeménye a Kodály Zoltán által megzenésített magyar versek egy jól érzékelhető vonulatának szintézisét is jelenti egyben. Mostani számlálásom szerint tíz kórusművel vagy dallal hozhatóak összefüggésbe. A nemzetjellel foglalkozó művekkel, és jelentős részben a nemzeti sorskérdésekkel foglalkozóakkal. Vörösmarty ódája és amit összefoglal benne: a jobb nemzeti önismeretet, önmagunkkal való őszinte szembenézést szolgálja – és ez jó alapja a tiszta cselekedeteknek.

⁶ Pl. Apostol Imre: *János evangéliuma*. Bp. Prima Kiadó, 28. o.; Eösz László: *Kodály Zoltán életének krónikája*. Budapest, 1977. Zeneműkiadó, 148. o.; Eösz László: *Örökségünk Kodály*. Budapest, 2000. Osiris, 91. o. [táblázat].

⁷ Pl. Cseri Kálmán: *A Szentlélek munkája*. 2005. május 15. Pasarét (pünkösdszombat). Pasaréti prédikációk, <http://www.refpasaret.hu/pasaret/pred.php?id=1121>

Kodály miért volt fogékony erre a problematikára? Nála többről van szó, mint hogy igaz önismerettel alapozzuk meg cselekedeteinket. Mit akarok a régi székely dalokkal című kis írásában⁸ talált gondolatát alkalmazom a feldolgozott magyar versekre: „*ezen keresztül is jobban tudják meg, amit oly rosszul tudnak a világon mindenütt: hogy mi a magyarság.*”

⁸ Mit akarok a régi székely dalokkal? in: Kodály Zoltán: *A zene mindenkié*. Budapest, 1975. Zeneműkiadó 34. o. – Az átformált mondat eredetileg így hangzik: „És el akarnám vinni a világon mindenüvé, ...hogy ezen keresztül is jobban tudják meg, amit oly rosszul tudnak: hogy mi a magyarság. Ennyi mindent akarok a régi székely dalokkal.”